

Проблема виховання толерантності у молодших школярів в умовах інтерактивного спілкування

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується інтенсивним зростанням потоку інформації, появою нових технологій, значними змінами в системі освіти. Українське суспільство переживає складний період свого саморозвитку, позначений труднощами періоду становлення, коли демократичні, гуманістичні цінності утверджуються суперечливо і надто повільно. Це зумовлює падіння моралі, культури взаємостосунків, нетерпимості між людьми, криміналізацію суспільних відносин тощо. Значні суперечності особливо позначаються на молодших школярах, в свідомості й поведінці яких ще тільки формуються позитивні установки й мотиви, значущі ціннісні орієнтації.

У сучасному світі виховання толерантності у громадян стало однією з головних цілей освітньої політики. У 1995 році ЮНЕСКО прийнято декларацію принципів толерантності, в якій йдеться про необхідність зміцнення духу толерантності та формування ставлення відкритості, поваги і правильного розуміння; багатого різноманіття культур, форм самовираження; та способів прояву людської індивідуальності. Проблема культури міжетнічної взаємодії та толерантності особливо актуальна для поліетнічних регіонів нашої країни. Це одна з найбільш складних проблем з тих, з якими будь-коли стикалися педагоги.

За таких обставин вкрай важливим стає виховання вже в молодших школярів толерантності, оскільки утвердження принципів і норм толерантності є необхідною умовою взаєморозуміння між людьми, взаємодії, злагоди, згуртування і консолідації суспільства, а отже, майбутнього держави.

Метою статті є обґрунтування дослідницької програми-проспекту виховання толерантності у молодших школярів в умовах інтерактивного спілкування.

За результатами аналізу та узагальнення літературних джерел з проблеми [1–7] було розроблено програму-проспект дослідження виховання толерантності у молодших школярів в умовах інтерактивного спілкування. Програмою передбачається, крім обґрунтування актуальності проблеми, що розглядається, визначення основних компонентів організації виховання толерантності у молодших школярів в умовах інтерактивного навчання.

Школа сьогодні потребує системного навчання школярів ефективно спілкуватися, співпрацювати, приймати самостійні рішення, використовувати інформаційні та комунікаційні технології, критично мислити, вирішувати конфлікти тощо. Аналіз контингенту учнів початкової школи показує, що у багатьох з них виникають проблеми як особистісного, так і міжособистісного характеру, підвищена агресивність, зверхність, нетерпимість до успіхів інших тощо. Водночас, за висновками вітчизняних та зарубіжних експертів, зміст і технології шкільної освіти в Україні не повною мірою відповідають потребам суспільства, не завжди спрямовані на виховання толерантності в сучасному інтерактивному просторі. Тому помітним є те, що недостатнім є орієнтація, зокрема початкової освіти, на виховання толерантності у молодших школярів.

Філософське осмислення проблеми толерантності знайшло відображення у працях Арістотеля, М. Аврелія, Демокріта, Платона, Сократа, а пізніше М. Монтеня, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ж. Вольтера.

Основні положення та поняття толерантності відображені у працях філософів (М. Бердяєв, Р. Валітова, Ф. Вейс, У. Джеймс, О. Довгополова, В. Зарка, М. Золотухін, А. Камю, П. Кінг, М. Конше, Р. Крісті, В. Лекторський, Ж.-П. Сартр, В. Соловйов, К. Ясперс та ін.); соціологів (Г. Бутигін, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, О. Конт, С. Оксамитна, В. Портянкіна, О. Швачко та ін.); психологів (Б. Ананьєв, О. Асмолов, І. Бех, С. Бондирєва, Д. Колесов, С. Клепцова, О. Кононко, О. Леонтєв, М. Ліпман, В. Маралов, А. Маслоу, О. Петровський, К. Роджерс, В. Сітаров, У. Солдатова, Л. Шайгерова та ін.). Дана проблема розглядалась у працях класиків педагогічної думки (Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, М. Монтесорі, В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський, С. Френе, Р. Штайнер та ін.).

Разом з тим, питання формування такої важливої риси особистості сучасного школяра як толерантність знайшли певне відображення в психолого-педагогічних дослідженнях, зокрема: загальні питання педагогіки толерантності (М. Рожков, А. Сиротенко, Г. Солдатова, Л. Шайгерова та ін.); етнічна толерантність (О. Байбаков, О. Докукіна, З. Малькова, В. Подобєд, Ю. Римаренко, В. Тишков та ін.); технологічні питання виховання толерантності (Т. Білоус, С. Герасимов, О. Кащенко, Б. Рієрдон, В. Сітаров, І. Сковородкіна, О. Скрябіна, П. Степанов, Г. Шеламова та ін.); гуманітарні дисципліни, як засіб формування толерантності (Л. Алексашкіна, Л. Ванюшкіна, С. Метліна та ін.); вивчення досвіду виховання толерантності у зарубіжних країнах (А. Джуринський, З. Малькова, О. Матієнко та ін.).

Однак проблему виховання толерантності не можна назвати достатньо вивченою, оскільки такий її аспект, як виховання толерантності в учнів початкової школи в умовах інтерактивного простору спеціально не досліджувався.

Сензитивність молодшого шкільного віку щодо виховання толерантності зумовлена тим, що з приходом дитини до школи починає складатися взаємодія між учнями, які є представниками різних мікросоціумів із певним життєвим досвідом, що впливає на загальний розвиток особистості; змінюється співвідношення нервових процесів збудження і гальмування, що виступає основою для формування самоконтролю, свідомої регуляції поведінки. Саме в цьому віці продуктивно відбувається оволодіння регіональною культурою у зв'язку з активним формуванням характеру, установок, стереотипів поведінки і мислення, світогляду особистості.

Проблема виховання толерантності складна й різноманітна. Ми розглядаємо її у контексті ціннісного ставлення до людей, незалежно від раси, національності, соціального стану, політичної орієнтації, культурної приналежності. Окремі спроби в цьому напрямі зводяться переважно до проголошення локальних освітніх концепцій або організаційно-управлінських заходів.

Результати аналізу практики виховної роботи з виховання толерантності підтверджують, що цьому аспекту у початковій школі не надається належна увага, оскільки відсутня системність у вихованні толерантності учнів, переважають вербальні форми й методи виховання. Отже, виникають суперечності між об'єктивними потребами сучасного суспільства у вихованні толерантної людини на всіх рівнях сучасного життя та відсутністю розроблених теоретичних і методичних аспектів процесу виховання толерантності в молодших школярів; між потенціалом щодо можливостей виховання толерантності в учнів початкової школи і його низькою реалізацією в практиці зазначених установ; потребою у нових інтерактивних засобах виховання, в тому числі виховання толерантного відношення учнів початкових класів один до одного та недостатньою кількістю спеціальних методик виховання толерантності в умовах сучасного інтерактивного простору.

Проблема виховання толерантності у молодшого школяра є однією з найактуальніших у педагогіці ХХІ століття. Наразі здійснюється активний пошук оптимальних шляхів удосконалення структури і змісту початкової освіти. Відбувається переорієнтація когнітивного підходу в організації навчально-виховного процесу, що характеризується засвоєнням певної системи знань, умінь та навичок. Характеризуючи сутність поняття «толерантність», знаходимо кілька підходів, зокрема: визначається як принцип правового, соціально-політичного аспекту (М. Мchedlov), певна філософія (В. Лекторський), категорія відносин (О. Клепцова, В. Маралов, В. Сітаров, О. Соколова, Г. Солдатова), толерантна свідомість (О. Асмолов, О. Газман, О. Грива, О. Кондаков, О. Насиновська), пізнавальна стратегія (А. Коржуев, Н. Кудзієва, В. Попков, М. Поташник), основа свободи, поваги до прав іншої людини, терпимість, ненасильство, культура компромісу, діалог, особистісна

або суспільна характеристика, яка припускає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище багатомірні (В. Тішков) [1–6].

У статуті ЮНЕСКО зазначено: «Світ повинен базуватися на визнанні чеснот й цінностей людської особистості... і з цією метою виявляти толерантність та жити в злагоді... А освіта повинна сприяти взаєморозумінню та дружбі між людьми». Термін «толерантність» (від лат. *tolerantia* – терпіння) – у загальному значенні здатність приймати щось, не схвалюючи це. На індивідуальному рівні – це здатність сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних, а також – особливості поведінки та способу життя інших [4]. Терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, вірувань є умовою стабільності та єдності суспільств, особливо тих, які не є гомогенними ні у релігійному, ні в етнічному, ні в інших соціальних вимірах [7, с. 328].

На нашу думку толерантність – це повага, прийняття та визнання рівноправності людської особистості, культури, норм цінностей, вірування та різноманіття їх виявлення; відмова від домінування та насильства. Толерантність передбачає готовність прийняти інших такими, які вони є, та взаємодіяти на основі згоди. Виховання толерантності у дітей – це шляхи до гуманізації суспільства, партнерства, співпраці. Школа повинна навчити дітей толерантності, а саме:

- навчати розуміти й визнавати інших людей;
- знаходити шляхи взаємодопомоги і взаємодії;
- використовувати мирні засоби для розв’язання конфліктів;
- сформувати навички для самостійного пізнання світу;
- виховувати моральні якості особистості: доброту, співчуття, чуйність, милосердя, дружелюбність.

Проблема виховання толерантності у молодших школярів особливо актуальна, адже в початковій школі закладаються основи спілкування в колективі в процесі виконання спільних завдань, обговорення і прийняття спільних рішень тощо.

Нині ми виявляємо та експериментально перевіряємо ефективність виховання толерантності у молодших школярів в умовах інтерактивного педагогічного простору; визначаємося з критеріями, показниками та рівнями сформованості толерантності; впроваджуємо у навчально-виховний процес початкової школи інтерактивні методи, що сприяють вихованню толерантності молодших школярів завдяки суб’єкт-суб’єктним стосункам усіх членів навчального процесу – вчитель → учень → учень → вчитель тощо; уточнюємо та науково обґрунтовуємо педагогічну сутність понять «толерантність», «толерантне відношення», «толерантність молодшого школяра» тощо.

Велику роль в нашій дослідницькій роботі відіграв огляд джерел з проблеми дослідження ефективності виховання толерантності у молодших школярів в умовах інтерактивного педагогічного простору. В основу нашого

дослідження покладено досягнення філософських, психолого-педагогічних наук у пошуку шляхів і засобів подальшого удосконалення якості виховання толерантності у молодших школярів в умовах інтерактивного спілкування. Вихідними взято ідеї виховання толерантності, що відображають нормативно-правову базу толерантності: Декларація про усунення всіх форм нетерпимості та дискримінації у зв'язку з релігійними переконаннями (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 25.11.1981 р.); підсумковий документ Віденської зустрічі 1986 року представників-учасників наради з безпеки і співробітництва у Європі; Конвенція про права дитини (1989 р.); Паризька хартія для нової Європи (1990 р.); Декларація принципів толерантності (затверджена резолюцією 5.61. Генеральної конвенції ЮНЕСКО від 16.11.1995 р.), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті; Закон України «Про загальну середню освіту», Національна програма «Діти України», у яких знайшли розкриття проблеми демократизації і гуманізації сучасного суспільства і системи освіти.

Прогнозована структура кінцевих результатів дослідження передбачає розкриття історичних та теоретико-методологічних передумов виховання толерантності у молодших школярів в процесі інноваційного спілкування (на основі аналізу філософських, психолого-педагогічних та практичних джерел з досліджуваної проблеми, узагальнення та інтерпретації результатів констатувального і формувального експериментів, діагностики рівня сформованої толерантності у молодших школярів); обґрунтування методики виховання толерантності у молодших школярів в умовах інноваційного спілкування.

Практична значущість роботи полягає у розробленні, експериментальній перевірці та впровадженні навчально-методичного комплексу, спрямованого на виховання толерантності у молодших школярів у процесі педагогічного спілкування, а саме: розробленні програми заходів та експериментального навчання щодо виховання толерантності у молодших школярів у процесі інтерактивного спілкування.

Перспективи нашого дослідження пов'язані зі створенням експериментальної методики виховання толерантності у молодших школярів в умовах інтерактивного педагогічного спілкування, методичного забезпечення її складових. Цінним і актуальним є використання інтерактивних технологій в структурі розробленої методики. Ми передбачаємо можливість використання матеріалів дослідження для коректування навчальних планів і програм підготовки та перепідготовки працівників системи освіти (учителів початкових класів, педагогів додаткової освіти, педагогів-організаторів), при написанні навчальних і методичних посібників для системи загальної і додаткової освіти тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Береговий Я. А. Педагогіка толерантності / Я. А. Береговий // Педагогіка толерантності. – 2003. – № 1. – С. 4–8.
2. Бернадська Л. В. Виховання толерантності в учнів 5–7 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Л. В. Бернадська. – К., 2009. – 20 с.
3. Бех І. Виховання у дітей вміння жити в мирі та злагоді / І. Бех // Освіта України. – 1999. – 11 серпня (№ 33–34). – С. 5.
4. Виховання толерантності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/technol/1117>.
5. Вишневська Л. Деякі аспекти методології толерантності / Л. Вишневська // Рідна школа. – 2003. – № 4. – С. 43–45.
6. Волошина О. Проблема формування толерантності в сучасних педагогічних дослідженнях / О. Волошина // Рідна школа. – 2007. – № 3. – С. 4–6.
7. Корінний М. М. Короткий енциклопедичний словник з культури / М. М. Корінний, В. Ф. Шевченко. – К. : Україна, 2003. – 384 с.